

Ako rozumieť slovenskej interpretácii kráľa Svätopluka v súčasnosti: Niekoľko poznámok na okraj chápania svätoplukovskej tematiky v slovenskej historiografii

Martin Homza

HOMZA, Martin. How to Understand the Slovak Interpretation of King Svätopluk at the Present: Some Notes on the Margin of Understanding the Subject of Svätopluk in Slovak Historiography. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 1, pp. 13-23.

Abstract: According to the words of the historian Matúš Kučera, the tradition of Svätopluk is the only continuous historical tradition of Slovaks lasting from the Middle Ages to the present. The development of the understanding of this issue in Slovak historiography also corresponds with this idea. Many questions were raised about the placement of the King Svätopluk statue at Bratislava Castle, especially about the inscription that this statue should bear. The author is inclined to believe that it should be the inscription SVENTIBALDUS GRATIA DEI REX SCLAVORUM, derived from a letter of Pope Stephen V to the King of the Slavs, Svätopluk, from 885. He explains the reasons that led him to this conclusion. The starting point was an earlier article by Quido Matejko on the political thinking of Slovaks in the Middle Ages and his reflections on the clash of various particularisms at the beginning of our history with the two main tendencies in Europe of that time – both Roman (papal) and Imperial (imperial) universalism. He concludes that Svätopluk was the first to find a compromise between belonging to the sphere of the Latin Occident and the derivation of his legal identity not from the empire, but from the papacy.

Keywords: Svätopluk; king; Latin Christian universe; universalism; particularism; Gesta regum Sclavorum; papacy; empire.

Už istý čas sa sporím s tými, ktorí si myslia, že socha Svätopluka na Bratislavskom hrade má niesť názov SVÄTOPLUK, KRÁĽ STARÝCH SLOVÁKOV. Svojho času, hoci už to bolo pár rokov po jej vztýčení v roku 2010, ale ešte v dobe, keď „slávna“ komisia na čele s Marínou Zavackou rozhodovala o tom, či vôbec socha Svätopluka na Hrade bude, som navrhol riešenie, podľa ktorého by na podstavci sochy malo byť napísané nič viac a nič menej, iba po latincky – SVENTIBALD REX SCLAVORUM. Takto totiž vo svojom známom liste zo septembra 885 nazval Svätopluka pápež Štefan V.¹ Vec som však, zdá sa, stále celkom dostatočne nevysvetlil. Vo vtedajšom článku mi šlo principiálne iba o argumentáciu ohľadne Svätoplukovho kráľovského titulu.

¹ HOMZA, Martin. K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. († 894). In *Historický časopis*, roč. 64, 2013, č. 4, s. 665-669.

Po určitom čase sa teda k vysvetleniu, ktoré som dlžný nielen svojim oponentom, ale aj slovenskej verejnosti, vraciam. Strana zástancov pôvodného nápisu na Svätoplukovej soche a pochopiteľne i ja máme svoj názor podporený argumentmi. Najsilnejšou časťou obhajoby mojich oponentov má svoju oporu v hlboko ukotvenej a veľmi koherentnej slovenskej historickej tradícii. Širšie som sa jej venoval v osobitnom článku.²

Z tradície výkladu Svätopluka v slovenskej historiografii som pre účel tohto článku vybral určité tendencie, ktorými sa chápanie Svätopluka u Slovákov líši od interpretácií tejto historickej osobnosti v okolitých historiografiách. Možno ich zhrnúť do týchto bodov:

1. Svätopluk začal svoju politickú kariéru z Nitry a Nitra bola aj jeho sídelným mestom.
2. V Nitriansku, na Morave i v Zadunajsku žil ten istý ľud, ktorý sám seba nazýval Slovania/Sloveni (SlovĚni), ktorí sú predkami dnešných Slovákov.
3. Svätopluk sa najneskôr v polovici 80. rokov 9. storočia zaradil medzi iných zvrchovaných kresťanských vládcov Európy, čo vystihuje jeho titul známy z listu pápeža Štefana V. „rex Sclavorum“, to jest „kráľ Slověnov“.

V čom je teda moje chápanie svätoplukovskej tematiky vlastne iné? Odrzil by som sa od posledného bodu, teda od toho, ako rozumieť titulu „rex Sclavorum“? Veľká časť slovenských historikov a s nimi aj slovenskej verejnosti totiž i dnes titul „kráľ Slověnov“, chápe ako synonymum pre „kráľ Slovákov“. Domnievam sa, že v zásade je to správny názor. Titul „rex Sclavorum“, to jest „kráľ Slověnov“, má však okrem toho ešte aj širší význam. Tento jemný, ale dôležitý rozdiel sa pokúsim teraz vysvetliť. Východiskom mojej úvahy bude esej dnes už takmer zabudnutého slovenského mysliteľa Quida Matejka († 1997). Svätopluka I. tento autor najkomplexnejšie zhodnotil v texte *Z politického myslenia Slovákov v stredoveku*. Vyšiel najprv v *Slovenských pohľadoch* v roku 1944. Ako samostatná brožúra o niečo neskôr.³ Podobne ako pred ním Polakovič aj Matejko do určitej miery rezignoval na striktnú analýzu historických skutkov Svätopluka I. Problematiku vlády Svätopluka uchoпил pomerne abstraktne. Výhodou jeho formulácií zostáva ich všeobecná platnosť a tým i nadčasovosť. Ťažiskovou myšlienkou Quida Matejka je, že politický a tým aj historický pohyb v celej strednej, východno-strednej Európe a tým aj na Slovensku a pochopiteľne aj u Slovákov treba definovať ustavičným sporom rôznych partikularizmov s univerzalizmom. Slovenský partikularizmus v deviatom storočí Quido Matejko vymedzil trojako – ako partikularizmus kultúrno-jazykový, politický a cirkevnoprávny. Postavil ho do protikladu s univerzalizmom ríšskym (cisárskym) a pápežským (rímskym). Pod partikularizmom kultúrno-jazykovým rozumel cyrilo-metodské dedičstvo, pod partikularizmom politickým Nitrianske kniežatstvo a pod partikularizmom cirkevnoprávnym zasa Nitrianske biskupstvo. Quido Matejko vo svojej eseji však tiež opísal dva druhy ranostredovekých univerzalizmov – ríšsky (cisársky) a rímsky (pápežský). Pod ríšskym univerzalizmom rozumel politický koncept Karola

² Pozri sumárne HOMZA, Martin. The image and interpretation of Svatopluk in the eyes of Slovak historians over the last hundred years and one short remark at the end. In *Konštantínove listy*, roč. 15, 2022, č. 2, s. 16-34.

³ MATEJKO, Quido. Z politického myslenia Slovákov v stredoveku. In *Slovenské pohľady*, roč. 60, 1944, s. 4- 46. Ako samostatná brožúra vyšlo dielo v Matici slovenskej v roku 1945.

Veľkého *Renovatio imperii Romanorum*, teda obnovenie Rímskej ríše. Tento striktné politický program sa síce pôvodne mal realizovať v súlade s mocou duchovnou v podobe *Imperium Christianum*, neskôr sa však každý z týchto konceptov vydal svojou cestou a nakoniec prišlo medzi nimi k sporu. Ten je v historiografii známy ako „spor o investitúru“. Pápežský univerzalizmus sa začal od cisárstva emancipovať už energickou politikou pápeža Mikuláša I. (858 – 867), jeho následníka Hadriána II. (867 – 872) a pápeža Jána VIII. (872 – 882). V časoch ich pontifikátov sa dokonca celkom jasne začínala v cirkvi formulovať i téza o primáte duchovnej moci nad svetskou.

Svätoplukovu politiku Quido Matejko a vďaka jeho konceptu i následné celé stredoveké politické myslenie Slovákov charakterizoval ako principiálne univerzalistické. Svätoplukov univerzalizmus postavil proti všetkým vtedajším slovenským i ďalším budúcim stredoeurópskym kultúrnym, cirkevným i politickým (dynastickým) partikularizmom. Čo Matejka k takejto priesačne jasnej definícii viedlo; do akej miery bol tento súd vtedy ešte ani nie tridsaťročného vedca vecou intuície, osvietenia alebo hlbokkej vedeckej analýzy, nedokážem posúdiť.⁴ Podľa všetkého však vystihol podstatu Svätoplukovej politiky, ktorou bolo v severovýchodnej časti bývalého Illyrica vytvoriť silnú kresťanskú monarchiu, ktorá by sa podľa denominácie – spoločného kolektívneho pomenovania dominantného obyvateľstva nazvala Kráľovstvo Slovanov/Slovenov (*Regnum Sclavorum*). Toto kráľovstvo sa potom malo stať integrálnou súčasťou *Imperium Christianum*.

Politickú (ne)závislosť Kráľovstva Slovanov od Ríše Quido Matejko odvádza od umnej Svätoplukovej politiky formálne postavenej na princípe lojality voči jej zvrchovanému kresťanskému vládcovi – cisárovi. Reálne ju však mala zabezpečovať Svätoplukovi jeho neporaziteľná armáda. Cirkevnú zvrchovanosť Kráľovstva Slovanov mal Svätoplukovi garantovať Stolec svätého Petra v Ríme prostredníctvom samostatnej cirkevnej provincie – arcibiskupstva.

Stojí asi za to po viac ako siedmich desaťročiach tieto Matejkove tézy trochu ozrejmiť. Úplne sa stotožňujem s jeho myšlienkou, ktorá nakoniec rezonuje aj u ďalších slovenských mysliteľov, že Svätopluk skôr ako mohol naplniť tieto svoje ciele, musel v prvom rade zabezpečiť svojmu kráľovstvu cirkevno-organizačnú nezávislosť. Spolu s bulharským Borisom, moravským Rastislavom, panónskym Kocelom, chorvátskym Branímírom a srbským Mutimírom patrili aj nitriansky Svätopluk k tým slovanským (slovenským) vládcom bývalého rímskeho Illyrica a k nemu priľahlých oblastí, ktorí sa živo zaujímali o projekt obnovenia pápežskej cirkevnej zvrchovanosti nad touto provinciou.⁵ Možno sa Svätopluk aj menej zaslúžil o zriadenie (obnovenie) Panónskeho arcibiskupstva svätého Metoda ako Kocel, v konečnom dôsledku však z neho profitoval najviac. Od roku 873 to bol totiž práve Svätopluk, ktorý sa stal pápežom povereným politickým ochrancom (staro)nového rímskeho cirkevného projektu. V pápežskej politike tento plán rozšírenia

⁴ Postava Quida Matejka ako obchádzaného mysliteľa by si zaslúžila samostatné spracovanie.

⁵ DVORNÍK, František. Metodova diecéza a boj o Illyricum. In STANISLAV, Ján (ed.). *Ríša veľkomoravská*. Praha : L. Mazáč, 1935, s. 162-225 a BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882): Papal Power and Political Reality*. Leiden : Brill, 2013.

politického vplyvu na územia obývané prevažne Slovanmi vyčerpávajúco spracoval už František Dvorník. Mal rôzne mená. Pôvodne šlo o obnovenie Ilýrskeho arcibiskupstva v jeho celosti, neskôr Panónskeho, či od roku 880 Moravského arcibiskupstva.⁶ Dovolím si však povedať, že na samý záver sa mohol celý projekt strešne pomenovať aj Slovanské arcibiskupstvo. Hoci napokon už aj v latinskom obrade a jazyku.⁷

V zhode s inými mojimi predchodcami tvrdím, že medzníkom konštituovania Slovanskej cirkevnej provincie, hoci ešte pod menom Svätej cirkvi moravskej, bol rok 880. V ňom Ján VIII. († 882) pápežským listom *Industriae tuae* Svätopluka a jeho dŕžavu zobral priamo pod ochranu, patronát Svätej stolice. Svätopluka pritom povýšil do hodnosti iných kresťanských vládcov latinskej Európy. Dokument je natoľko dôležitý, že jeho úvodnú časť uvádzam v preklade Richarda Marsinu: „... spoznali sme úprimnosť Tvojej (Svätopluka) oddanosti i želanie celého Tvojho ľudu, ktoré prechováate voči Apoštolskej stolici a našej otcovskej starostlivosti (Jána VIII.). Lebo z vnuknutia Božej milosti opovrhol si inými vládcami tohto sveta, z najvernejšej lásky si si spolu so svojimi vzešenými vernými mužmi a s celým ľudom svojej ríše vyvolil svätého Petra, knieža apoštolského zboru, a jeho námestníka za patróna, pomocníka a ochrancu vo všetkom a skláňajúc svoju šiju pod ochranu jeho a jeho námestníka so zbožnou myslou si túžil s pomocou Božou ostať najoddanejším synom až do smrti. Nuž a za túto takú pevnú vieru a oddanosť Tvoju i Tvojho ľudu s otvoreným náručím našej Apoštolskej stolice, s nesmiernou láskou ťa objímame ako jediného syna a spolu so všetkými tvojimi vernými prijímame do svojho otcovského lona ako ovečky Pánove nám zverené...“⁸

Ako je z ďalšieho politického vývoja tejto časti Európy zrejmé, práve pápežský patronát bol tým kapitálom, z ktorého v nasledujúcom období hojne čerpali i ďalšie dynastie medzi Karpatsmi a Dunajom v obhajovaní svojho osobitého politického postavenia proti pokračovateľom Karolovcov, teda politickým imagináciám a aspiráciám postkarolovskej Ríše.

Svetskou realizáciou takto chápanej Slovanskej cirkevnej provincie malo byť podľa všetkého *Regnum Sclavorum*. Tak isto ako myšlienka Slovanskej provincie bola derivovaná od pôvodnej myšlienky Rímu podriadeného Illyrica, aj Kráľovstvo Slovenov ideovo nadväzovalo na politickú tradíciu bývalej rímskej provincie Illyricum. Zriadenie tejto provincie na čele s vlastným caesarom bolo pôvodne súčasťou politického konceptu Diocletianovej *Tetrarchie*, teda štvorakého delenia jediného Rímskeho cisárstva. Keď v roku 884 Karol III. Tučný († 888) na Comianskej hore (Kumenberg) pri Tullne

⁶ BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882)*, passim.

⁷ K takémuto tvrdeniu opodstatňuje skutočnosť, že keď sa stal Viching po svojom vyhnaní z vôle Arnulfa pasovským biskupom, bavorskí biskupi sa do Ríma sťažovali, že Viching s pomocou Svätopluka zriadil provinciu v Sclavinii (Sedavii). Pozri Notae de episcopis Pataviensibus, trans. Lubomír Havlík. In BAR-TOŇKOVÁ, Dáša a kol. (ed.). *Magnae Moraviae Fontes Historici (MMFH)*, vol. 1. 3. vydanie. Praha : KLP, 2019, s. 264: „Hic Laureacensem ecclesiam pressit, volens provinciam dividere et auxilio Zwentenwaldi regis Moavorum in Sedavia metropolim suscitare.“

⁸ MARSINA, Richard. *Metodov boj*. 3. vydanie. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2012, s. 81-82.

urobil zo Svätopluka svojho osobného vazala,⁹ Imperium Christianum malo tiež štyri hlavné provincie – kráľovstvá: Západofranské, Lotrinské, Východofranské a Slovanské. Neprekvapuje, že práve k tomuto modelu sa neskôr vrátil najprv na sklonku svojho života cisár Oto I. a po ňom jeho vnuk Oto III. Práve posledne menovaný sa pokúsil pokračovať vo veľkom programe Karolovcov a vo svojej inovácii politického programu *Renovatio Imperii Romanorum* uznal, že ho budú tvoriť štyri rovnoprávne kresťanské provincie – kráľovstvá: Galia, Roma, Germania a Sclavinia.¹⁰

Kľúčom k politickému dedičstvu rímskeho Illyrica však bolo získanie Panónie. Dost sa už napísalo o tom, ako sa to stalo. Predsa však väčšine historikov uniká pointa, pre ktorú sa tak stalo. Málokto totiž uvažoval o motíve tohto Svätoplukovho kroku z rokov 882 – 884. Znamenalo totiž porušenie takmer desať rokov starých dohôd o prímerí z východofranským kráľom Ľudovítom Nemcom z Forcheimu. Svätopluk totiž tentoraz zaútočil na územie, ktoré sa jednoznačne pokladalo za súčasť (Východofranskej) ríše. To, že mu to nakoniec „prešlo“ a územnú anexiu mu dokonca osobne odobril cisár Karol III. Tučný na Comiánskej hore pri Tullne, bolo dôsledkom vynikajúcich vojensko-taktických schopností Svätopluka, ale aj jeho aktuálnej významnej vojenskej prevahy.¹¹ Prečo však Svätopluk potreboval dobyť Panóniu?

Stará Panónia bola myšlienkovy zaťažená starým kultúrnym, náboženským i politickým odkazom na (ne)dávnu Rímsku ríšu. Jej hlavným mestom, ale aj pôvodným hlavným mestom celej prefektúry Illyricum bolo kedysi slávne Sirmium (dnes Sremska Mitrovica). Tu sídlil pôvodne ceasar (mladší cisár) Galerius, pripodobňovaný k Herkulovi. V Panónii tiež stacionovala VI. takzvaná Herkulova légia. Legitimizačná stratégia najvýznamnejšieho panovníka z rodu Mojmírovcov a jeho dynastie práve prijateľ do rodiny európskych vládcov sa teda mala odvíjať priamo od odkazovania na rímsku tradíciu.¹² Veď nie inak to predsa robili aj pôvodne nelegitímni vládcovia Franskej ríše Karolovci i sám Karol, keď bol vyhlásený za cisára (imperator Augustus) obnovenej Rímskej ríše. Prečo by inak nechal raziť mince, na ktorých bol spodobený ako bývalí rímski cisári? Nuž a zaiste nie náhodne si za svoje hlavné sídlo vybral Aachen (Cáchy), keďže tu, v miestnych kúpeľoch, ako sa všeobecne tradovalo, pobudol sám Gaius Július

⁹ *Annales Fuldenses*. In *MMFH I*, s. 98-99. Tu v pomerne rozsiahlej poznámke 594 aj politicko-symbolická analýza tohto aktu. Prikláňam sa k názoru, že Karol III. tu zo Svätopluka urobil svojho osobného vazala, čo znamená, že ho povýšil nad iné kniežatá Ríše a tak fakticky uznal jeho kráľovskú hodnosť. Takto aj PANIC, Idzi. *Ostatnie lata Wielkich Moraw*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000, s. 36 a ďalšie.

¹⁰ FRIED, Johannes. *Ottón III i Boleslaw Chrobry*. Trans. Elżbieta Kaźmierczak, Witold Leder. Warszawa : Wiedza Powszechna, 2000, passim. Nemecký originál FRIED, Johannes. *Otto III. und Boleslaw Chrobry: Das Widmungsbild des Aachener Evangeliers, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum: Eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen: Frankfurter Historische Abhandlungen 30*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1989. V roku 2001 vyšlo v Stuttgarte aj druhé revidované vydanie tejto knihy.

¹¹ *Fuldské anály* informujú o tom, že podľa očitého svedka na jednom mieste prechádzalo vojsko Svätopluka od svitu do mrku. Pozri *Annales Fuldenses*. In *MMFH I*, s. 97.

¹² Viac o politických a cirkevných stratégiách, ktoré prepájali rímske politicko-právne a cirkevné tradície s legitimizačnými snahami nových postrímskych dynastií a spoločenstiev, ktoré tieto dynastie ovládali, pozri NOBLE, Thomas F. X. *From Roman Provinces to Medieval Kingdom*. London – New York : Routledge, 2006. Pozri tiež REIMITZ, Helmut. *History, Frankish Identity and the Framing of Western Ethnicity, 550 – 850*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

Caesar. Dôvodom pre dobytie Panónie bola teda tá istá skutočnosť, ktorá viedla rímskych cirkevných právnikov za sídelné mesto svätého Metoda vyhlásiť Sirmium. Je tu však aj niekoľko ďalších indícií, ktoré by mohli vnieť ešte viac svetla do motívov, ktoré viedli k najvýznamnejšiemu Svätoplukovmu južnému ťaženiu.

Skutočnosť, že v Panónii mala svoj hlavný stan VI. Herkulova légia, bola známa už Pribinovi a jeho synovi Kocelovi. Pribinovci totiž zaiste nie náhodou zasvätili svoj najimpozantnejší kostol svätému mučeníkovi Hadriánovi. Tento mučeník bol však dôstojníkom práve zmienenej VI. légie. Mimochodom meno tohto mučeníka niesol aj pápež Hadrián II. Symbolickým centrom VI. légie bolo Herculia (Gorsium), dnes Tác, vzdialené iba päť kilometrov od Stoličného Belehradu, miesta korunovácií neskorších kráľov Panónie (od dvanásteho storočia Uhorska). Znakom, ktorý smeli na svojich štítoch nosiť dôstojníci tejto légie, bol čierny orol v červenom poli. Všetky tieto súvislosti mohli, ba museli byť známe i Svätoplukovi I. Na jeho dvore sa totiž okolo roku 873 pohybovali pápežskí legáti ako Pavol, biskup z Ancony, či Ján z Benátok.¹³ Práve takíto diplomati na základe vedomostí o starých právnych normách platných pre Panóniu vyjednali vyčlenenie územia Panónskeho arcibiskupstva od Salzburskej arcidiecézy a Pasovskej diecézy. Nuž a konečne, ale určite nie v poslednom rade, sa dobytím Panónie Svätoplukovo Kráľovstvo Slovanov dostalo až k samotným hraniciam bezprostredného kontaktu s priamym politickým vplyvom pápežstva.¹⁴

Keď teda v roku 884 cisár Karol III. Tučný formálne akceptoval anexiu Panónie a Svätopluka uznal za svojho osobného lénika, ohlas tohto aktu sa musel nutne zhmotniť aj v reflexii rímskych pápežov. Už na jeseň 885 pápež Štefan V. († 891) tak Svätopluka I. tituluje „rex Sclavorum“.¹⁵

Všetkých tých, ktorí nerozumejú symbolickému kódu jazyka kancelárie rímskych pápežov a majú tendenciu zľahčovať, prekrúcať alebo úplne ignorovať jeho koncepcnosť, si na tomto mieste dovoľujem upozorniť na dávno známú vec a síce, že ranostredoveké tituly vládcov v sebe obsahujú v koncentrovanej podobe veľmi dôležité informácie o ich nositeľoch. Rozhodujúce sú však štyri roviny každej intitulatúry. Prvou jej osobné vlastné meno nositeľa titulu, druhou jeho samotný titul (hodnosť), treťou je názov spoločenstva, ku ktorému sa titul vzťahuje, a konečne štvrtou stav Božej milosti nositeľa titulu. Znalec symboliky jazyka na dvoroch Karolovcov Ildar H. Garipzanov o tom hovorí aj

¹³ BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882)*, s. 135 a 160-161.

¹⁴ O tom, že Svätopluk I. sa tešil zvláštnej priazni pápežstva, nesvedčia iba jeho formálne oslovenia ako „unicus filius“ („jediný syn“) či „dilectus filius“ („milovaný syn“), ale aj skutočnosť, že pre pápeža Štefana V. vykonával aj určité diplomatické misie. Napríklad počas stretnutia s Arnulfom v roku 890 na vrchu Omuntesperch (Amandsberg = Hora svätého Amanda?) v Panónii Svätopluk z poverenia pápeža nabádal svojho švagra na ťaženie do Itálie. Pozri *Annales Fuldenses*. In *MMFH I*, s. 100.

¹⁵ Titulom „rex Sclavorum“ nazýva Svätopluka pápež Štefan V. v liste „Quia te zelo...“ z roku 885. Pozri MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, 1. Bratislava: Veda, 1974, s. 27-29, č. 35). O hodnovernosti tohto listu sa nevedie polemika. Svätoplukovo výnimočné postavenie v systéme neskorej karolovskej Franskej ríše umocňovala skutočnosť, že bol krstným otcom najstaršieho syna Arnulfa, ktorý dostal po ňom meno Svätopluk, ale tiež sobáš s členkou rodu Karolovcov, sestrou Arnulfa, ktorej tradícia príznačne prisúdila meno Gizela. Pozri k tomu Aventini *Annales Boiorum*. In *MMFH I*, s. 409: „Suatobogus Gisalam sororem Arionulphi uxorem duxit, filium Arionulphi ex concubina genitum lustrali die arrogat.“

takto: „Ranostredoveké tituly zreteľne vyjadrujú kráľovskú autoritu ako vzťahy, ktoré zaväzujú vládcu, jeho poddaných a Boha.“¹⁶ Dobový symbolický význam oslovenia „rex Sclavorum“, ktorým Svätopluka označuje pápež, Kristov vikár na zemi, treba vysvetliť súčasným jazykom. Nositelom tohto titulu je Svätopluk I. z rodu Mojmiróvcov. Jeho nespochybniteľná hodnosť je „rex“, teda kráľ, po cisárovi v obnovenej Rímskej ríši druhá najvyššia hodnosť kresťanského latinského univerza. Titul kráľ sa vzťahuje k subjektu, ktorý sa v latinčine označuje ako „Sclavi“, to jest všeobecne Slovania.¹⁷ Treťou stranou tohto vzťahu je Boh, preto sa obvykle k titulu ranostredovekého panovníka pridáva „kráľ z Božej Milosti“ („Dei gratia rex“).¹⁸

Teraz je potrebné pristaviť sa ešte pritom, čo sa skrýva za označením Slovania (Sloväni/Sloveni/Словѣнѣ).¹⁹ Podľa môjho názoru totiž pod týmto termínom treba rozumieť nielen dnešných predkov Slovákov a Moravanov, ale bez bližšieho špecifikovania všetkých poddaných Svätopluka. Denominácia spoločenstva, ku ktorému sa kráľovský titul Svätopluka vzťahoval (podobne ako dobové denominácie ostatných kráľov vtedajšieho latinského sveta), sú totiž zväčša abstrakciou aktuálneho zloženia, štruktúry všetkého obyvateľstva kráľovstva. V niektorých ohľadoch však zaiste zohľadňujú dominanciu niektorej jeho časti. Ako osvetľujúci príklad tu uvediem latinský titul východofranských kráľov, ktorý znie „rex Francorum orientalium“. Ako je však z iných prameňov známe, východofranskí kráľi vládli tak Frankom, Bavorom, rôznym Slovanom, ba aj Sasom a iným.²⁰ Podobne Svätopluk nevládol iba tým, ktorí sami seba nazývali Slovanmi. V jeho službách pracovalo mnoho cudzincov. Vo vlastnej Panónii a tak isto i na Morave, v Nitriansku či Zadunajsku je treba rátať s Bavormi, Židmi či pozostatkami neskororímskeho obyvateľstva. Na druhej strane však treba priznať, že takýmto abstraktným denomináciám spoločenstiev súčasná veda priznáva ich formatívny význam.²¹ Nejde teda o to, že všetci obyvatelia Kráľovstva Slovanov sami seba nazývali Slovanmi, ale o to, že ak by Kráľovstvo Slovanov kontinuálne pretrvalo, raz by sa tak možno nazývali. Tu ako ilustračný príklad uvediem súčasných Angličanov.

Nepoviem žiadnu novinku, ak uvediem, že Svätopluka I., popri vládcovi Bulharov Borisovi, treba pokladať za najplyvnejšieho vládcu východno-strednej Európy deviateho storočia. Na rozdiel od Borisa však Svätoplukovo jasné prolatinské ukotvenie zostalo nespochybniteľné. Cesta k zmene pôvodného pápežského plánu o navrátenie

¹⁶ GARIPZANOV, Ildar H. *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c. 751 – 877)*. Leiden – Boston : Brill, 2008, s. 102.

¹⁷ Sloväni/Sloveni.

¹⁸ Takto aj HAVLÍK, Lubomír. The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880 – 885 A.D. In *Byzantinoslavica*, roč. 26, 1965, s. 100-122, tu apendix „Zwentibald rex Marahensium“, s. 116-122.

¹⁹ K pojmu „Sloven“ („Slovän“) a jeho neskoršej podobe „Slovan“ či „Slovák“ pozri bližšie ONDRUŠ, Šimon. Genéza a vývin etnických mien Slovan-Slovan-Slovák, Tót Maďar-Ugor. In MULÍK, Peter (ed.). *Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie*. Bratislava : Bernoláková spoločnosť, 2001, s. 25-40.

²⁰ Knieža Rastislav je napríklad odsúdený na smrť Frankmi, Bavormi, ale aj Slovanmi. Pozri *Annales Fuldenses*. In *MMFH 1*, s. 85.

²¹ GARIPZANOV, Ildar H. *The Symbolic Language*, s. 102.

zvrchovanosti nad Illyricom, ktoré sa nateraz malo nazývať Kráľovstvom Slovanov, sa otvorila v osemdesiatych rokoch deviateho storočia. Svätopluk asi chápal, ako veľmi na škodu by mu v budovaní jeho univerzálnej ríše dunajských Slovanov mohol byť mocný kultúrno-náboženský partikularizmus Metodovej cirkvi. Podobne dobre čítal nebezpečenstvo číhajúce z rôznych miestnych politických partikularizmov novopričlenených území a ich odstredivé sily.

Odstráneniu používania staroslovienciny ako liturgického jazyka priala aj skutočnosť radikálnej zmeny politiky pápežstva voči tejto „anomálii“ v západnej cirkvi. Stelesnila sa v postave pápeža Štefana V. Svätopluk sa preto pokúsil zbaviť po smrti svätého Metoda (6. apríla 885) nielen tejto kultúrno-náboženskej osobitosti, ale aj všetkých žiakov svätého Metoda na čele so svätým Gorazdom. Vykonalie tejto úlohy však prenechal pôvodne nitrianskemu biskupovi Vichingovi, ktorý bol azda na nejaký čas zodpovedný za riadenie Slovanskej cirkevnej provincie.²² Určením Vichinga do pozície správcu Slovanskej cirkevnej provincie, hoci nie priamo za jej arcibiskupa, tiež Svätopluk vyriešil odstredivú silu cirkevného partikularizmu, ktorou latinským biskupom vedená Nitrianska diecéza vykazovala od svojho vzniku v roku 880 voči arcibiskupovi svätému Metodovi. Samozrejme, konečné riešenie otázky následníctva svätého Metoda na pozícii arcibiskupa Panónskej (Moravskej, Slovanskej) arcidiecézy patrilo Svätej stolici v Ríme.

Pred Svätoplukom po jeho možnej korunovácii v Stoličnom Belehrade v roku 885 pápežským legátom kardinálom Honóriom (?)²³ stála už iba jediná otázka – vysporiadať sa s archaickými politickými partikularizmami svojej ríše, ktoré zostávali latentne prítomné v jeho novokonštituovanom Regnum Sclavorum. Cesta k centralizovaniu moci dynastie v heterogénnom kultúrnom, náboženskom i politickom prostredí má rôzne podoby. Použitie násilia je najrýchlejšou, ale nie vždy najefektívnejšou z nich. Zdá sa, že práve ju si Svätopluk nie celkom prezieravo vybral. Okrem iného o tom svedčí svedectvo *Fuldských análov*, keď opisuje brutalitu, s akou sa vysporiadal Svätopluk s elitami dobového Panónskeho kniežatstva.²⁴ Neprimeranú rásnosť Svätopluka však nepriamo dokumentuje aj to, ako rýchlo po jeho smrti (v roku 896) hľadali poprední predstavitelia Čechov i lužických Srbov cestu späť do náručia Východofranskej ríše. Kým však Svätopluk žil, tieto nebezpečné odstredivé sily z anektovaných území (Visliansko, Panónia, Čechy, Lužické Srbsko a iné) sa nijako výrazne neprejavili. Azda aj preto, lebo Svätopluk sa usiloval o politicko-právne uznanie svojich územných prírastkov. Treba povedať, že to sa mu nakoniec vždy aj podarilo. Spomeniem tu zmluvy s východofranskými kráľmi

²² Viching bol neskôr bavorským episkopátom obvinený, že s pomocou Svätopluka zriadil provinciu v Sclavinii (Sedavii). Pozri Notae de episcopis Pataviensibus. Trans. Lubomír Havlík. In *MMFH 1*, s. 264. Pozri poznámku 7.

²³ KUNČER, Dragana (ed.). *Regum Sclavorum*. 1. Beograd : Institut za Istoriju Ostrog Manastir, 2009, col. 50, lin. 13: „Finita synodo XII die per manus Honorii vicarii et cardinalium atque episcoporum consecratus est rex [Svätopluk] atque coronatus more Romanorum regum et facta est laetitia magna in populo et in universo regno eius.“ Viac informácií pozri ХОМЗА, Мартин. *Святополк: Rex sanctissimus et christianissimus, benignissimusque: Имеет или не имеет IX. глава Gesta regum Sclavorum панноно-велико-моравское происхождение?* In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2021, č. 2, s. 79-104.

²⁴ Annales Fuldenses. In *MMFH 1*, s. 98.

Ludovítom Nemcom – Forcheim (874), Karolom III. Tučným – Comiánska hora, Tulln (884) a s Arnulfom – Hora svätého Amada (890).

Nečakaná smrť Svätopluka v roku 894, následné vymretie Mojmirovcov a skoro viac ako deväť desaťročí trvajúce interregnum na strednom Dunaji však neznamenali, že sa na plán obnovenia Illyrica – Regnum Sclavorum pod ochranou následníkov svätého Petra v Ríme zabudlo. Okolo roku 1001 na jeho mieste zjednotením Nitrianska (Preddunajska) a bývalého Blatenského kniežatstva (Zadunajska) povstalo Panónske kráľovstvo, v neskorších prameňoch známe ako Uhorské kráľovstvo. Ako sa z Panónskeho kráľovstva stalo Uhorské kráľovstvo, je však už predmetom uvažovania na inom mieste.²⁵ Podobne však tiež bude ešte raz treba podrobnejšie pouvažovať o tom, v akej miere vlastne koncept Rímom akceptovanej Sclavinie (Ilýrie) zostal paralelným programom cirkevných i svetských elít medzi Jadranom a Karpatmi v trinástom a nasledujúcich storočiach.

Na politický koncept Regnum Sclavorum a Svätopluka ako jeho protagonistu však nezabudli ani nové dynastie, ktoré sa kreovali vo východno-strednej Európe v druhej polovici deviateho storočia. Veď nie náhodou ambiciózný poľský Mieško I. († 992) jedného zo svojich synov nazval Svätopluk. No a nie inak to urobil približne v tom istom čase aj kyjevskoruský svätý Vladimír Veľký († 1015). Na Svätopluka však nezabúdali ani nitrianski Arpádovci, ktorí v legende o zakopanom meči kráľa Svätopluka na nitrianskom Zobore skoncentrovali energiu celej svojej politickej imaginácie.²⁶ Ako je všeobecne známe, z Nitry vyšiel Svätopluk ako vládca na ústredný moravský stolec a práve z Nitry sa mu podarilo pod svoju vládu zjednotiť geopolitický priestor medzi Karpatmi a dolným Dunajom, keď obsadil rímsku Panóniu a časť starej rímskej Dácie. Z Nitry sa to isté podarilo kniežatám a kráľom Panónie – Štefanovi I. († 1038), Belovi I. († 1063), Gejzovi I. († 1077) a napokon aj Ladislavovi I. († 1095). Nezdôrazňovať tu nitriansky, to jest slovenský podiel na svätoplukovskej tradícii, teda nemožno.

Ako by teda mal byť presne formulovaný potenciálny nápis na podstavci sochy Svätopluka I. na Bratislavskom hrade? Naznačil som, že stratégia konceptu legitimacy Svätoplukovej vlády bola postavená na troch základných pilieroch. Na prvom mieste určite stojí to, že jeho kráľovstvo zobrala Svätá stolica pod svoj patronát, Svätopluk bol teda panovníkom „Dei gratia“. Hneď na druhom mieste je jeho formálna lojalita voči obnovej Rímskej ríši, ktorú najlepšie vystihuje latinské slovo „rex“. No a jeho titul sa vzťahoval k politickému spoločenstvu Slovanov. Svätopluk bol teda z Božej milosti kráľ Slovanov. Po latinsky SVENTIBALDUS GRATIA DEI REX SCLAVORUM. Takýto nápis v sebe zahŕňa najviac so symboliky Svätopluka I. Maximálne totiž vystihuje vnútorné siločiaru jeho vlády. Vyváženou mierou v sebe zmieruje osobitú slovenskú historickú národnú a štátnu tradíciu i význam Svätopluka v celoeurópskom dejinnom rámci.

Ako je z mojich úvah jasné, svätoplukovská téma v slovenskej historiografii nie je vôbec prvoplánová a už vôbec nie jednorozmerná. Jej simplifikovanie a redukovanie

²⁵ HOMZA, Martin. Rus' and the Russians – Hungary and the Hungarians an attempted parallel. In *Slovak Studies*, roč. 5, 2019, s. 7-35.

²⁶ HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda). In HOMZA Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 68, 77 a 98.

na slovenskú „ľudácku“ koncepciu z čias druhej svetovej vojny či postavenie jednej jazdeckej sochy na Bratislavskom hrade je preto nezmyselné. Okrem viac-menej známej priamo úmernej relácie medzi národnoemancipačnými a štátoprávnymi ambíciami Slovákov a frekvenciou historických aktualizácií svätoplukovskej tematiky mal môj príspevok za cieľ ukázať ešte jeden – univerzalistický rozmer. Zároveň nemal byť popretím vnútornej koherencie tradície Slovákov ako „Svätoplukovho ľudu“ zapísanej Kozmom Pražským v časti *Nitrianskej svätoplukovskej legendy* známej pod menom *Sicut vulgo dicitur* (Ako sa ľudovo hovorí) na prelome jedenásteho a dvanásteho storočia. Veď už tá jasnou rečou hovorí, že Svätopluk nezomrel, ale „zmizol uprostred svojho vojska“.²⁷

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Publikované pramene

BARTOŇKOVÁ, Dáša a kol. (ed.). *Magnae Moraviae Fontes Historici*, vol. 1. 3. vydanie. Praha : KLP, 2019.

BRETHOLZ, Berthold (ed.). *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In *MGH SRG NS*, vol. 2. Berlin : Weidmanische Buchhandlung, 1923.

MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, 1. Bratislava : Veda, 1974.

Literatúra

BETTI, Madallena. *The Making of Christian Moravia (858 – 882): Papal Power and Political Reality*. Leiden : Brill, 2013.

DVORNÍK, František. Metodova diecéza a boj o Illyricum. In STANISLAV, Ján (ed.). *Ríša veľkomoravská*. Praha : L. Mazáč, 1935, s. 162-225.

FRIED, Johannes. *Otton III i Boleslaw Chrobry*. Trans. Elżbieta Kaźmierczak, Witold Leder. Warszawa : Wiedza Powszechna, 2000.

FRIED, Johannes. *Otto III. und Boleslaw Chrobry: Das Widmungsbild des Aachener Evangeliiars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum: Eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen: Frankfurter Historische Abhandlungen 30*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1989.

GARIPZANOV, Ildar H. *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c. 751 – 877)*. Leiden – Boston : Brill, 2008.

HAVLÍK, Lubomír. The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880 – 885 A.D. In *Byzantinoslavica*, roč. 26, 1965, s. 100-122.

HOMZA, Martin. K argumentácii o kráľovskom titule Svätopluka I. († 894). In *Historický časopis*, roč. 64, 2013, č. 4, s. 665-669.

²⁷ BRETHOLZ, Berthold (ed.). *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In *MGH SRG NS*, vol. 2. Berlin : Weidmanische Buchhandlung, 1923, s. 32. *Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXIII Borivoy baptizatus est primus dux sancte fidei catholicus. Eodem anno Zuatopluk rex Moraviae, sicut vulgo dicitur, in medio exercitu suorum delituit et nusquam comparuit...*

HOMZA, Martin. Rus' and the Russians – Hungary and the Hungarians an attempted parallel. In *Slovak Studies*, roč. 5, 2019, s. 7-35.

HOMZA, Martin. Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda). In HOMZA Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 48-141.

HOMZA, Martin. The image and interpretation of Svatopluk in the eyes of Slovak historians over the last hundred years and one short remark at the end. In *Konštantínove listy*, roč. 15, 2022, č. 2, s. 16-34.

ХОМЗА, Мартин. *Святополк: Rex sanctissimus et christianissimus, benignissimusque: Имеет или не имеет IX. глава Gesta regum Sclavorum панноно-велико-моравское происхождение?* In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2021, č. 2, s. 79-104.

KUNČER, Dragana (ed.). *Regum Sclavorum*. 1. Beograd : Institut za Istoriju Ostrog Manastir, 2009.

MARSINA, Richard. *Metodov boj*. 3. vydanie. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2012.

MATEJKO, Quido. Z politického myslenia Slovákov v stredoveku. In *Slovenské pohľady*, roč. 60, 1944, s. 4-46.

NOBLE, Thomas F. X. *From Roman Provinces to Medieval Kingdom*. London – New York : Routledge, 2006.

ONDRUŠ, Šimon. Genéza a vývin etnických mien Slovän-Slovan-Slovák, Tót Maďar-Ugor. In MULÍK, Peter (ed.). *Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie*. Bratislava : Bernoláková spoločnosť, 2001, s. 25-40.

PANIC, Idzi. *Ostatnie lata Wielkich Moraw*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.

REIMITZ, Helmut. *History, Frankish Identity and the Framing of Western Ethnicity, 550 – 850*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

prof. Martin Homza, Dr.
Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
811 02 Bratislava, Slovakia
martin.homza@uniba.sk
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-0908>